

Ali smo podobni Nemcem s konca šestdesetih let?

Dr. Jože Dežman, zgodovinar Njegova najnovejša knjiga se spušča v hudo jamo povojnega partijskega nasilja in njegovih posledic

Jože Dežman je avtor, soavtor ali urednik več kot šestdesetih monografij, zbornikov in katalogov ter avtor več kot sto člankov. Bil je direktor Muzeja novejšje zgodovine in Arhiva Republike Slovenije, danes je zaposlen v Gorenjskem muzeju v Kranju. Je predsednik vladne komisije za reševanje vprašanj prikritih grobišč.

ŽENJA LEILER

Dežman ni bil nikoli ne ljubljenec medijev ne dela zgodovinarjev. A to tako rekoč velja za vse tiste zgodovinarje in publiciste, ki vztrajajo pri raziskovanju revolucionarnega nasilja in povojnega partijskega terorja, ki so sodelovali pri evidentiranju več kot šeststo grobišč po vojni umorjenih, pri odkrivanju debele plasti žrtev v večstometrskem protitankovskem jarku na Tezmem, pri prebijanju enajstih pregrad v rovu sv. Barbare v Hudi jami ..., predvsem pa, ki so sodelovali pri pričevanjih več sto žrtev, ki so po osamosvojitvi lahko končno spregovorile o prestanem trpljenju. V večjem delu slovenske javnosti so še vedno moteči, zmerjajo jih za »preštevce kosti«, dencičarske ekstremiste in podobno.

V svoji zadnji knjigi, ki je izšla pri Celovški Mohorjevi, *Ni bilo lahko, a smo obstali in stojimo*, podnaslovljeni *Titoizem, poraz nasilja*, avtor predstavlja del dokumentov in pripovedi, ki jih hrani arhiv vladne komisije za izvajanje zakona o popravni krivic. Zajemajo popis desetisočih usod žrtev ter njihovih svojcev. Dežman navaja več kot petsto pripovedi, v katerih nastopa več tisoč posameznikov, njegov namen pa je za nadaljnjo raziskavo ponuditi reprezentativne vzorce temeljnih skupin žrtev, ki skupaj z družinskimi člani in z njimi povezanimi usodami po njegovem prepričanju predstavljajo večino slovenskega prebivalstva. Dežman posveča posebno pozornost načinom odzivanja, ki so žrtvam omogočili preživeti, najti smisel bivanja v zanje sovražnem svetu in moč, da odpustijo storilcem.

'Breme nepredelane zgodovine je ena najhujših zavor v slovenski družbi', zapišete v uvodu knjige. Zgodovino, za katero tu gre, imenujete titoizem. Lahko opredelite ta pojem?

Aleksa Dilas je pred dvajsetimi leti napisal, da je bilo v času Titovega življenja o Titu in Jugoslaviji natisnjenih več kot devetsto knjig, od tega več kot petintrideset knjig in pomembnejših člankov v angleščini. Te objave so bile večinoma nekritične in propagandistične.

Zgodovinar in novinar Pero Simić je opazil, da je imel Tito velike težave pri navajanju najpomembnejših datumov v svojem življenju. O tem, kako in kdaj je prišel na čelo jugoslovanske partije, je Simić naštel vsaj petnajst različic. Kljub megli, v katero je zavil, štejejo titoizem za eno od variant nacionalnega komunizma. Kot psovko so pojem titoizem začeli uporabljati za revizionizem na Vzhodu po informbiroju, sočasno pa tudi na Zahodu kot oznako za manj represiven socializem in zmernejši totalitarizem. Danes titoizem dojemajo kot fenomen, sicer povezan predvsem s Titovo osebnostjo, vendar zajema vrsto pojavov: od stalinistične do samoupravne faze, od navezave na Moskvo do neuvršenih, od poskusa ustvarjanja jugoslovanske nacije do federalizacije Jugoslavije.

Zgodovinski obračun nam pokaže, da ne samoupravljanje, ne neuvršenost, ne socialistična Jugoslavija niso preživeli. Imajo pa vsi ti titoistični propadli eksperimenti posledice, s katerimi se ukvarjamo še danes. Seveda so pogledi na titoizem različni, predvsem zaradi različnih izkušenj z njim. Tudi v Sloveniji je velik razkorak med titoofilijo in kritično obravnavo titoizma.

Soočanje z zapuščino hudih kršitev človekovih pravic je za vsako družbo velik izziv in dolgotrajen proces. Slovenci tu seveda nismo izjema. V čem smo specifični glede na druge?

Okoli trideset tisoč smrtnih žrtev v obdobju 1941–1945 je posledica slovenskega bratomornega spopada. Dva odstotka prebivalstva, torej toliko, kot je bilo žrtev v ameriški in španski državljanski vojni. Tudi tam se še danes ukvarjajo z nepreseženimi posledicami obeh katastrof. V Sloveniji je v tistih letih izgubilo življenje še dodatnih 4,5 odstotka prebivalstva. Kolikor toliko odkrito lahko o teh težavnih razmerjih in travmatskem bremenu govorimo šele po osamosvojitvi in demokratizaciji Slovenije.

V Titovi Jugoslaviji so vzpostavili sistem ohranjanja in razvijanja revolucionarnega izročila kot režimsko zaukazane pripovedi o zgodovini, ki pa je bila daleč od resničnosti. V procesu tranzicijske pravičnosti se ves čas odpira vprašanje: ali država štiti storilce ali žrtve? Stalinistični zločinci in njihovi varuhi so vzeli celotno partizansko generacijo za talca, v zameno pa so 'svojim' ohranili privilegije. Pojav bi lahko umestili v politiko, ki jo pooseblja Milan Kučan. Postopno bežijo pred napredujočo resnico in pravico, edini njihov cilj je ohranjati simbolno in oblastno premoč. To je dovolj klavarno in za slovensko družbo dolgoročno škodljivo

1947), je dejstvo, da nimamo nobene resne poročila o njih.

Travmatizirani seveda niso (bill) samo žrtve revolucionarnega in povojnega partijskega nasilja in njihovi svojci ter drugi bližnji, ampak tudi storilci.

Tako imenovano partizansko bolezen je kot jugoslovansko vojno nevrozo že takoj po vojni opisal judovski psihoanalitik Hugo Klein. Avtodestrukcija (alkoholizem, samomori) in nasilništvo nad drugimi so zaznamovali zmagovalce. V knjigi sem opisal primer Milana Venišnika, poveljnika taborišča na Teharjah, nato visokega funkcionarja režima. Ko se je zveza komunistov začela pripravljati na razpad tabujev, so ga poklicali na centralni komite in ministrstvo za notranje zadeve, da bi opisal, kaj se je tam dogajalo. Venišnik je potem napisal pretresljive spomine, kako je bil prisiljen v zločin. Ustrelil se je ob Ljubljani 28. decembra 1984.

Seveda je mnogo okorelih tipov, ki se še vedno prepričujejo, da so sodelovali v bratstvu krvavih rok, katerega zločini so opravičljivi in nekaznivi v imenu višjih ciljev. Tolažijo jih z nagradami, kot so zlasti razna častna meščanstva ipd.

Predpogoj vsakega dialoga o naši polpretekli zgodovini je seveda določena stopnja empatije. Ko gre za druge, je imamo Slovenci obilo, ko gre za nas, je očitno nismo zmožni. Zakaj?

Nemška psihoterapevta, zakonca Mitscherlich, sta v knjigi o nemški nesposobnosti žalovanja leta 1967 ugotovila, da Nemci težko sprejemajo resnico o nacionalsocialistični strahovladi. Soočanje s potlačeni vsebinami nacističnega časa še zdaleč ni bilo sklenjeno, ne na zavedni ne na nezavedni ravni. Tudi na Ljudi, rojene po drugi svetovni vojni, je padla senca zanikanja in potlačevanja dogodkov, ki jih ne morejo izbristati. Strokovna spoznanja o tretjem rajhu so bila skromno razširjena med ljudmi. Nemci niso razumeli, kaj se jim je zgodilo v tistem času. Če so že govorili o njem, so se sprenevedali in njihovo vedenje je dejansko določalo zanikanje, ki deluje iz nezavednega. Zato so bili manj samozavestni, kot bi lahko bili.

Žalovanje je duševni proces, v katerem posameznik predela izgubo. Če ne more žalovati, ga to ovira v medčloveških razmerjih ter razvoju njegovih spontanosti in ustvarjalnih sposobnosti. Nemci po veliki nacionalni katastrofi niso odžalovali. Tudi v Sloveniji srečujemo številne ljudi, ki bolujejo za žalovanjsko motnjo. – Ali ni leta 2015 s Slovenci v marsičem še vedno tako, kot je bilo z Nemci leta 1967?

Celoten pogovor je objavljen na spletni strani delo.si.

ter zelo drago, moralno pa sprijeno početje.

Vendar take manevre oziroma preigravanje zgodovine v boju za oblast poznajo vse družbe. Tako smo primerljivi v Španijo, prav bi bilo, da bi se z gledali po Nemčiji.

Menite, da smo vsaj deloma podrl tabuje največjih zločinov našega polpreteklika. V nasprotju s tem naj bi šele vstopali v deželo 'raznovrstnih zločinov, državnega terorizma, diskriminacije, segregacije, stigmatizacije, množičnih in trajnih kršitev človekovih pravic', ki so oškodovale in travmatizirale velik del prebivalstva. O kakšni številčni razsežnosti prebivalstva, ki ga je zadelo to nasilje, sploh govorimo glede na dosedanje podatke?

Titoizem je na svoji poti na oblast in med vladanjem v letih 1941–1990 povzročil najhujše travmatske obremenitve z dolgoročnimi posledicami. Številčno je množično in

sistematično kršenje človekovih pravic v titoizmu takšno: bilo je več kot 23.000 ubitih vojnih ujetnikov, partizanskih soborcev in civilistov, več kot 110.000 pregnanih, optantov in ilegalno pobeglih v tujino, več kot 100.000 zapornikov, internirancev, suženjskih delavcev, več kot 60.000 zaplemb premoženja, več 100.000 oseb je preganjala politična policija, poskušali so uničiti zasebno podjetništvo in kmetstvo, zatrti sta bili demokracija in pravna država, preganjane so bile vere in cerkve.

Teror, umore, pljenje, brezpravje, napade na kulturo, vero in identiteto uvrščamo v pojmovanje genocida kot socialne smrti. Za zdaj še nedojemljivo in nepojmljivo.

V knjigi poudarjate, da je tako imenovani memoricid, torej prepoved spominjanja, doletel tudi žrtve nacionalsocializma

in fašizma, celo pripadnike partizanskega gibanja.

Med skoraj sto tisoč smrtnimi žrtvami druge svetovne vojne, rezistence, revolucije, državljanske vojne jih je bilo brez pravice do groba in spomina več kot štirideset

«Teror, umore, pljenje, napade na kulturo, vero in identiteto uvrščamo v pojmovanje genocida kot socialne smrti.»

tisoč. Med njimi so bili tudi mobiliziranci v okupatorjeve armade, posebej v nemško. Slednji so bili mobilizirani v nemško vojsko proti mednarodnemu pravu. Po vojni so jih izbrsali, bili so drugorazredni državljani, označeni za 'izdajalce', čeprav so prav tisti, ki so bežali v partizane pred mobilizacijo, in tisti, ki so dezertirali iz nemške vojske v partizane, pravzaprav ustvarili par-

tizansko moč na Gorenjskem in Štajerskem. To je bil izbris krepke več kot deset tisoč mrtvih in nekaj deset tisoč živih.

Posebno zamočanje oziroma odrinjenost so doživeli interniranci v nacistična koncentracijska taborišča zaradi dachavskih procesov. Nekateri taboriščniki so bili ali zunajso dno umorjeni ali obsojeni, nekateri tudi na smrt in usmrčeni, že leta 1945. Zato so bili v povojni partizanski skupnosti taboriščniki odrinjeni.

Pravic žrtev vojnega nasilja niso priznali najbolj ranljivi skupini: otrokom. Politični izgovor je bil, da tega ne morejo storiti, ker bi bilo potem zaradi številnih sirot drugod po Jugoslaviji upravičencev preveč. Sirot, ki jih je komunistična stran priznala za svoje, je verjetno več kot trinajst tisoč. Čeprav so bili režimsko privilegirani nad sirotami, ki so imele 'kompromitirane starše' (tačka je oznaka iz leta